

مجله موسیقی

آبان و آذر ماه ۱۳۴۵

شماره ۱۰۷ دوره سوم

موسیقی گامبیانه امروزی
رتال جامع علوم انسانی

نوشته J.K. Kwabena Nketia
استاد دانشگاه کلمبیا

هرسال در زمینه تصنیف موسیقی کارهای فراوانی انجام می‌پذیرد و پیرایه طبع و نشر می‌گیرد. بسیاری از این کارهای تازه را مصنفین آنها، موسیقی عامیانه می‌شمارند و با همین نام به جامعه عرضه می‌دارند. امروز با کسترش یافتن و همگانی شدن وسائلی چون رادیو، تلویزیون و صفحه‌های گرامافون (که اغلب نیز تحت

سیطرهٔ بازرگانی‌های غول‌آسا قراردادارند) در تودهٔ مردم که با کار سنجش و انتقاد کمتر سروکار دارند اقبالی تمام به نمونه‌های نو موسیقی عامیانه دیده می‌شود. فروش وسیع صفحه‌های موسیقی عامیانه، ازدحام مردم در فستیوال‌ها و کنسرت‌های آن و جنبش بی‌حد و حصری که در این رشته از موسیقی همه جای دنیا بویژه در کشورهای متحد آمریکا دیده می‌شود، گواهِ صادقی بر مقبولیت عام و محبوبیت بی‌مانند این موسیقی می‌تواند بود.

استادان موسیقی‌شناسی نژادی و کارآزمودگانی که هنوز به معیارهای معینی برای موسیقی عامیانه پای بندند بدین موج جدید چندان التفاتی نمی‌ورزند و آن را بجد نمی‌نگرند.

گردآورندگان و پژوهندگان نیز هنوز برای دست یافتن بر نمونه‌های اصیل ب جستجوی گنجینه‌های مغشوش حافظه زنان و مردان سالخورده روانند و اعتنائی به فراهم آوردن و مطالعهٔ مجموعه‌های جاری ندارند.

در کنفرانس سالانهٔ شورای بین‌المللی موسیقی عامیانه که سال ۱۹۵۲ در لندن برپا شد تعریف زیر بطور موقت بتصویب رسید: «موسیقی عامیانه آنچنان نوعی از موسیقی است که از سینه‌ای به سینهٔ دیگر منتقل می‌شود و خود حاصلی از یک تکامل تدریجی است و تابع اوضاع و احوالی که کار تداوم و تغییر و انتخاب در متن آن صورت می‌پذیرد».

این تعریف بر مبنای همان اصولی متکی است که نیم قرن پیش در کتاب پیشتاز «سیسیل شارپ»^۱ بنام «ترانهٔ عامیانهٔ انگلیسی، چند استنتاج» تشریح شده است.

این اصول برای تعریف موسیقی عامیانهٔ دوران گذشته بسیار سودمندند، اما موسیقی عامیانه امروز را هیچ‌روی نمی‌توان بر اساس آنها سنجید.

«اسکار براند»^۲، در کتاب «نغمه پردازان» خود برای مشخص ساختن ترانه‌هایی که تعریف شورای موصوف بر آنها صادق است اصطلاح «Traditional song» یا ترانهٔ سنتی را بکار می‌برد.

«جورج هرزوک»^۳ در فرهنگ «فولکلور، افسانه و اساطیر» خویش، در بحثی تحت عنوان «ترانه» پس از بررسی و غور بسیار در کار تعریف ترانهٔ عامیانه به این

۱ - Cécil Sharp.

۲ - Oscar Brand.

۳ - George Herzog.

نتیجه‌ای دست می‌یابد که: «ترانه‌های عامیانه در بهترین بیان، به‌چنان نمونه‌هایی از موسیقی و شعر اطلاق می‌شود که در مجموعه آداب و عادات توده‌ای از مردم جاری هستند و زندگی و تحرک دارند».

«جان‌گرین وی»^۱ در کتاب «ترانه‌های اعتراض» ترانه عامیانه را بدینگونه تعریف می‌کند: «ترانه‌ای که با علائق توده پیوند دارد و در تصاحب کامل اوست» اما اصطلاح توده را باید به چه دسته‌ای از مردم اطلاق کرد؟ اگر آن را بمعنای قدیمی‌اش ملحوظ بداریم. ناچار به یک جامعه فئودالی روستامنش برمی‌خوریم. «بارتوک» ترانه‌هایی را که در مجموعه خویش گردآورده «نغمه‌های روستائی» می‌خواند، اما در عین حال به نفوذ و سیطره موسیقی شهری بر موسیقی توده اذعان دارد.

در قرن نوزدهم، سیردنیای غرب بسوی صنعت و دموکراسی «روستائی» را از میانه برداشت و «مرد عامی» را بر جای آن گذاشت.

در جامعه امروز، وجود امتیازات طبقاتی را که خود مولود یک نظم اقتصادی و اجتماعی هستند نمی‌توان انکار داشت. اما تأثیر آنها در آفرینش و عرضه داشت موسیقی عامیانه و التذاذ از آن چندان واجد اهمیت نیست. زیرا که اساس این موسیقی بر وجود انسان متکی است و دسته یا طبقه خاصی نمی‌تواند آن را در انحصار خود گیرد.

در فرهنگ جهانی و بستر برای «توده» تعریف کلی زیر آمده است:

«مردمی» متشکل از جماعات وسیع، با فرهنگی در سطح پائین و گروه‌هایی همانند از نظر خصال اجتماعی و متغایر با ویژگی‌های فرد با هر نوع طبقه ممتاز، که بپردازد پیوندهای نژاد و دین و جزاینها با هم در آمیخته‌اند.

قسمت بزرگی از این جماعات که دارای ویژگی‌های گروهی است و مایل است تمدن خاص، آداب، عادات، مهارت‌ها، افسانه‌ها، سنن و خرافات خویش را از نسلی به نسل دیگر انتقال دهد.

بدیهی است که این تعریف دارای یک برداشت تاریخی است و بیشتر در گذشته مصداق داشته و امروز ندارد. طبقه‌بندی و ارزیابی تمدن‌های فرعی و ناحیه‌ای در داخل جامعه کنونی نیازمند آزمایشی دقیق و سنجشی زیرکانه است. بر اساس چه معیاری می‌توان یک تمدن فرعی را از دیگری برتر داشت؟

آیا این معیار اقتصادی ، اجتماعی یا تربیتی است یا آمیزه‌ای از این سه
باضافه دیگر جنبه‌های فعالیت بشری است.

جامعه کنونی يك جامعه هم خلق نیست هر چند که در معنای وسیع کلمه يك تمدن
نژادی و یا ملی ممکن است پدید آورنده وحدتی وسیع و سرتاسری باشد، در واقع می توان
گفت که هم خصلی خود ترکیبی از تمدنهای فرعی متباعد نا هم آهنگ و غیر جامع است.
يك تمدن ناحیه‌ای شاید بتواند هم خصلی مطلوبی را که مورد انتظار است
فراهم آورد .

بی شک در گذشته يك جامعه عامی متمایل به حفظ تمدن خاص خویش از هر گونه
تغییر و تطاولی میری بوده است. تمدنی که از نسلی تا نسل دیگر دست نخورده و تغییر
نیافته می مانده است.

بطور کلی می توان گفت در هر جامعه‌ای دو قدرت متضاد وجود دارند. یکی
در سوی ثبات و دیگری در جناح تحول و دگرگونی فعالیت می کند . ممکن است
شرایطی پیش آید که این دو واحد معینی بسوی هم گرایش پیدا کنند. و در نتیجه این
گرایش حالت تعادلی پدید آید در غیر این صورت یکی قطعاً بر دیگری فائق می آید و در نتیجه
جامعه را بسویی که می خواهد یعنی تثبیت وضع موجود یا تغییر کامل آن سوق میدهد.
نا گفته نباید گذاشت ، پیشرفتهای شگرف ده بیست ساله اخیر در زمینه
تکنولوژی ، هیچ گوشه‌ای از جهان را از تأثیر خود ایمن نگذاشته و این همه مآلا به
نیرومندی جناح تحول و تغییر منتهی شده و میل دگرگونی و تازه شدن به هر نقطه
دور افتاده‌ای هم رسوخ کرده است.

این میل بمددیکنوع فلسفه سیاسی که بطرز روزافزونی تحت تأثیر جنبه‌های
انسانی و آزاد منشانه قرار دارد ، تشدید و تحریک شده است.

اگر این تحلیل بر جامعه امروزین بشری پذیرفته آید بوضوح دریافته
خواهد شد که دیگر تعریف فرهنگ و پیش از کلمه توده (Folk) بصورتی که در بالا
ذکر آن رفت مناط اعتبار نمی تواند بود . « توده » در واقع همان « مردم » است
بنابراین نمی توان از آن بعنوان طبقه‌ای بایک سطح فرهنگ پائین یاد کرد.

اگر بخواهیم این اصطلاح را همچنان بکار ببریم (من شخصاً مدعی ارائه
جانشینی برای آن نیستم) لاقلاً معنایی که از آن مراد می کنیم باید بامقتضای روز
تطبیق داده شود.

درسیر اعصار و قرون بسا کلمات که معنای نخستین را از دست نهاده اند ،
تعریف ترانه عامیانه نیز دیربست تا بوی کهنگی گرفته و در انتظار تغییر یافتن و
تازه شدن است.

وقتی تعریف ترانه عامیانه چندان محدود شده باشد که نتواند به گنجینه وسیعی از نغمه‌ها که مردم با آنها غم و شادی خود را بیان کرده‌اند شمول یابد بهتر آنکه در معرض آزمونی دیگر قرار گیرد و برای هماهنگی با محیطی که در حال دگرگونی است، از نو آراسته و پیراسته شود.

هرزوک در این رهگذر، نیاز به یک تعریف تازه را تأیید می‌کند. وی بدنبال این بیان که: «ترانه عامیانه خود بخشی از فرهنگ توده است، از آنچه به شهر تعلق دارد جداست و تنها با زتاب و واقعیت‌های معینی از فرهنگ یک ملت است» می‌افزاید «تعمیم‌هایی را که در این تعریف داده شد باید تعدیل داد و بر شرایط نو- پدید منطبق کرد. زیرا آنها به گذشته‌ای مربوط می‌شوند که تا زمان حاضر بدرازا کشیده و با آن آمیزش یافته است».

موسیقی توده هنر زنده و شکوفانی است نه پدیده‌ای قدیمی که در قلمرو باستان شناسی قرار داشته باشد.

این هنر مانند گذشته همچنان طریقه‌ایست که مردم بمدد آن افکار و احساسات و علائق خود را بسمیانه‌ترین وجهی بیان می‌کنند. موضوع و سبک این موسیقی در طول زمان دستخوش دگرگونی شده. اما خلوط اصلی ترانه عامیانه و پیوند صمیم آن با مردم چنانکه بود برجای مانده است.

ارائه تعریفی جامع و مانع که علاوه بر دارا بودن حدودی مشخص بر سبک‌های مختلف موسیقی که مردم می‌فریبند و می‌نوازند و از آن لذت برمیگیرند، اشمال داشته باشد، کار سهلی نیست.

همه آنچه را که بنام موسیقی عامیانه عرضه میشود نمی‌توان واجد کیفیت بالا شمرد. زیرا در بسیاری از موارد زیر نقاب موسیقی عامیانه چهره وقیح و موزی تجارت را با سانی تشخیص می‌توانیم داد. بهر حال در اینگونه موارد بهیچ روی از آزمون و بررسی فارغ نباید بود و بیاری دقت و تجوی به درست را از نادرست باز باید شناخت.

اکنون جای آنست که موسیقی عامیانه امروز را با محک تعاریف موجود بیازمائیم. در تعریف شورای بین‌المللی موسیقی عامیانه (IFMS) قبل از هر چیز شرط انتقال شفاهی و سینه به سینه بعیان آورده شده است. آیا موسیقی که از طریق رادیو، تلویزیون و صفحه گرامافون شنیده می‌شود، بر این شرط منطبق می‌تواند بود؟ پاسخ من (نویسنده) به این پرسش «آری» است. نویسنده معتقد است که در این موارد نیز تأثیر تقریباً بهمان میزان است که در گذشته از حلقه زدن بر گرد اجراکننده و رو

در روی او بودن حاصل می‌شد. امروز بخش عظیمی از موسیقی عامیانه بیاری و سائلی که گفته شد منتشر می‌شود.

اکنون در آمریکا، علیرغم برنامه‌های تدریس موسیقی در مدارس عمومی، مردم از نظر سواد موسیقی چندان پیشرفته نیستند و بویژه برای درک و دریافت موسیقی عامیانه طریقه انتقال سینه به سینه را دوست‌تر میدانند. برخی از هنرمندان توده که تاحدی از سواد موسیقی برخوردارند، ساخته‌های خود را تا حد یک بیان ملودیک توأم با یک تصویر ذهنی، برای همراهی با گیتار، تنزل میدهند.

شاید بتوان گفت انتقال و انتشار اینگونه ساخته‌ها در یک شکل مدون کیفیت موسیقی عامیانه را از آنها سلب می‌کند. اما برای دفاع از اصالت آنها باید بخاطر داشت بسیاری از نغمه‌های عامیانه انگلیسی که امروز بعنوان نمونه‌های اصیل، زبور قبول یافته‌اند، بهمین‌سان راه انتشار یافته‌اند. جز این باز می‌توان افزود که سنت لزوم اجرای موسیقی عامیانه بدست خود فرد چندان ریشه‌دار است که طبع و تدوین موسیقی عامیانه بهیچ روی از وقوع تغییر و تنوع در آن که یکی از فروض تعریف ابتکاری I F M S است جلو نمی‌تواند گرفت.

با آزمایشی از انواع اصیل موسیقی عامیانه امروز، بوضوح می‌پیوند که این موسیقی خود حاصلی از یک تکامل تدریجی است. در موسیقی جدید تداوم یک سنت دیرپا همراه با اثر انتخاب و گونه‌گونگی که خود ثمره تطبیق اثر با یک محیط متحول است، نمایان است.

این تداوم نه تنها در تم‌های اساسی مدون بلکه نیز در مصطلحات و سبک‌های موسیقی عامیانه دیده می‌شود و خود نمایشگر ارتباط موروثی موسیقی نو و کهن است. حقیقت آنکه عامل تألیف و تدوین نمی‌تواند موسیقی عامیانه امروز را از اوج اصالت بزرگش، فرضیه تصنیف محلی موسیقی دیرزمانیست که اعتبار خود را از دست داده است موسیقی عامیانه ساخته و پرداخته ذوق افراد است و گمنامی و ناشناختگی دیگر مدتیست که از شرائط خلوص و ارزشمندی آن بشمار نمی‌آید.

معیار ابتکاری «هرزوک» که «برجریان وسیلان ترانه‌ها در خاطر مردم غادی» استوار است چیزیست که بر بسیاری از ترانه‌هایی که در حال حاضر ساخته و در حد وسیعی نواخته می‌شوند صادق است.

سبک ساده این ترانه‌ها با آسانی آنها را برای خوانندگان و نوازندگان که بسوی تم‌های زیبایشان جذب می‌شوند قابل درک می‌سازد.

موضوع بسیاری از ترانه‌ها با مسائل و اوضاع و احوال روزمره مربوط است. مردم دیگر خواستار تثبیت فرمهای ویژه هنر خود و ایمن داشتن آنها از هر تغییر و تبدیلی نیستند.

نیاز تحول و تجدید در بسیاری از ترانه‌های عامیانه امروزی احساس می‌شود. و این نیاز خود مطلوب نسلی است که از روال کنونی دنیا چندان خوشنود نیست. ترانه‌هایی که حاوی معانی خشم و اعتراض و واکنش در برابر بنیادهای سیاسی، صنعتی و فرهنگی روزگارند کم نیستند این ترانه‌ها وسیله ابراز نگرانی‌های بشرند، نگرانی از معاشینی شدن و غیر انسانی شدن زندگی و افتادنش به مسیری که در آن مقام فرد ناخود عددی در یک ماشین حساب تنزل یافته است.

موسیقی عامیانه امروز بر تعریف «گرین ویز»، «آهنگهایی که با تمایل توده دمساز و در تصاحب کامل اوست» بخوبی قابل انطباق است. این موسیقی با همه علائق ناشی از سنت توده، شوخی، کار، افسانه‌ها، قهرمانان، جنایات، تراژدیها، عشق و مذهب او، سروکار دارد. اگر آفریننده موسیقی عامیانه مانند آهنگسازان بکار تألیف و تدوین مشغول شده بدین سبب است که سخنگوئی جامعه خود را بهمه دارد. او با عرضه داشتن هنر خویش در واقع از درد و درمان توده مردم عادی حرف میزند و بطور دقیق‌تر زبان گویای مثنی مردم بی‌زبان است. از این رو ترانه‌های او بزودی در تملک و تصاحب آنها قرار خواهد گرفت.

یک ترانه عامیانه را هم بر اساس سبک موسیقی آن و هم از نظر رسالت و تأثیری که از نظر جامعه شناسی داشته است میتوان بررسی کرد.

البته تعریف موسیقی عامیانه یک گروه ملی یا نژادی بر مبنای معلومات و اصطلاحات خالص موسیقی، بسیار دشوار است زیرا در وطن هر فرهنگ موسیقی سبک‌های فرعی بیشماری زندگی و نشوونما دارند که با نمونه‌ها و طرح‌های خاصی از نمه‌ها و ترانه‌ها پیوند یافته‌اند و جز بدمد اینها تعریف و توصیفی برایشان نمی‌توان ارائه داد.

«اسکار براند» که هیچگونه ادعایی هم در زمینه موسیقی شناسی ندارد معتقد است یک ترانه عامیانه در وهله اول از آهنگ وطنی آن که صدای ساده‌ایست قابل تشخیص است. در اینجا ما با کیفیت ناخود آگاهی از دنیای موسیقی و تغزل سروکار داریم که به هیچ‌نوع باریک اندیشی یا صنعتی التفات ندارد. شاید این دریافت غیر علمی در کار تشخیص و نمایز موسیقی عامیانه از آنچه که تنها دارای شکل موسیقی عامیانه است پژوهنده را چندان دستگیر نیفتد، اما لاقلاً واجد این حسن هست

که او را به اهمیت کشف و درون بینی در مطالعه و ارزیابی این موسیقی توجه می‌دهد. معیارهای جامعه شناسی و جز این‌ها در تعریف موسیقی عامیانه خود بر اصل پذیرش و قابلیت قبول آن متکی هستند.

در اعتقاد من یک ترانه عامیانه باید هم منطبق بر معیارهای موسیقی و هم پدیده‌های جامعه شناسی باشد. اما در این رهگذر بدون احتیاط نباید پیش رفت سلامت و خلوص یک اثر هرگز نباید بر اساس محبوبیت آن قضاوت شود.

آیا می‌توان اثری را که تازه پیدائی یافته و هنوز محیط دمساز و مطلوب خود را برای نشو و گسترش پیدا نکرده در شمار موسیقی عامیانه ندانست؟

آیا بر اساس تعریف‌های کهن و غیر منطبق با شرایط روز باید قلمرو موسیقی عامیانه را تنها به آثاری که جریان وزندگی آشکارائی دارند محدود کرد و نمونه‌های بسیاری را که به گونه فراموشی افتاده‌اند و همچنان فراموش مانده باقی گذاشت؟ چنین روشی هم غیر علمی و هم مغایر با طبیعت هر پژوهش و تحقیقی است.

از آنجا که در گذشته ترانه‌های عامیانه، سینه به سینه نقل می‌شدند برای کسی که در زمینه موسیقی شناسی تژادی مطالعه می‌کند دست‌یابی به گنجینه‌های گمشده سخت دشوار و شاید بکلی متعذر است.

از انبوه کتاب‌ها و نوشته‌هایی که می‌توانند ما را در کار تجدید ساختمان فرهنگ عامیانه یاری دهند، تنها معدودی موجود و در اختیارمان هستند و بسیاری دیگر امروز نایابند و یا دور از دسترس قرار دارند.

اختراع گرامافون و پیشرفتی که پس از آن از نظر فنی در کار آهنگها حاصل آمده به مردم محقق این امکان را ارزانی داشته که نه تنها نمونه‌هایی را که در زمان تصنیف از طریق انتقال سینه به سینه مقبول و مطلوب افتاده‌اند بلکه نیز قسمت وسیع دیگری را که بطرزی وقفه ناپذیر در حال ایجاد و تکوین است ضبط کند و در اختیار گیرد.

اگر موسیقی عامیانه را تنها نه بعنوان یک هنر مردم پسند بلکه نیز بمثابه راه و روشی در قلمرو موسیقی تلقی کنیم، آنگاه دیگر نمی‌توانیم کار پژوهش را به محدودی از ترانه‌های موجود، محدود داریم.

اینجا دیگر ناگزیریم که تعداد وسیع‌تری از نمونه‌های این موسیقی را که بلاانقطاع بوسیله آثار تازه‌تر از میدان خارج می‌شوند به دایره تحقیق و بررسی کشیم. این بررسی را نیز باید با توجه به پیوند موسیقی عامیانه با جنبه‌های دیگر

فرهنگ توده بانجام رسانیم.

موسیقی شناسان در طول تاریخ همواره از شناخت و تفسیر آثار استادان موسیقی، بدون رجوع به شخصیت‌های درجه دومی که راه کامیابی آنان را با ارائه مواد خام و اندیشه‌های لازم هموار کرده و در واقع محیط مساعدی برای بارور شدن استعدادشان فراهم آورده‌اند، قاصر بوده‌اند. در پرتو بررسی‌های موسیقی‌شناسی تاکنون صدها شاهکار از کنج فراموشی بیرون کشیده شده است.

حقیقت آنکه، عدم توفیق این آثار در اینکه طی قرون و اعصار اقبال و توجه مردم را بسوی خود جلب کنند بهیچ روی آنها را از مقام رفیعی که بعنوان نمونه‌هایی عالی‌کار هنری دارند تنزل نمی‌تواند داد.

کمیت آثاری که تاکنون بوجود آمده یادداشت‌آفرینش و ایجاد است چندان زیاد است که امکان ماندن و فراموش نشدن برای همه آنها از میان برخاسته است. اینجاست که بر اساس فرضیه تکامل آنها که مناسب‌ترین باید بمانند و بقیه بدیاری نیستی رهپار شوند. اما تعمیم این فرضیه را به دنیای هنر و موسیقی صحیح نمی‌دانم. زیرا که در اینجا ما با سبک‌ها و سلیقه‌ها در ارتباط هستیم و میدانیم که در هر عهده‌ی سبک و سلیقه دیگری پرورده می‌شود و نشوونمایی کند. بسیاری از ترانه‌های عامیانه تنها بخاطر آنکه محیط دم‌سازی برای نشر و پذیرش نداشته‌اند، بی آنکه رد پائی از خود بجای گذاشته باشند بنا بر روی پیوسته‌اند. اگر کار بررسی در ترانه‌های عامیانه در تنگنای کلاسیک‌ها و معیارهایی که در تعریف‌های رسمی ارائه شده محدود بماند. این بررسی چیزی جز یک کوشش نارسا یا گزارشی ناقص از بخش ناچیزی از نیروی موسیقی‌آفرینی توده نخواهد بود.

شکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

از آنجا که ترانه عامیانه امروز، نمودار حفظ تداوم و ارتباط با گذشته است موسیقی‌شناسی که ترانه‌های تیره‌ها و اقوام مختلف را مطالعه می‌کند، بخاطر آنکه از تحرك و قابلیت تحول آنها اطمینان یابد ناگزیر از قراردادانشان در زیر ذره بین آزمایش و بازرسی است.

موسیقی عامیانه هیچگاه سکون و خاموشی نمی‌پذیرد. این موسیقی با چنین طبیعتی، در واقع آئینه زندگی انسان در زمان و مکانی است که آن را آفریده است. بنابراین باید دایره مطالعه و تحقیق را وسعت داد و علاوه بر ترانه‌های بسیاری که در زمان خود موفوق و مقبولند آنهایی را نیز که کمتر قبول عام یافته‌اند ولی اصلشان بهیچ روی کمتر نیست در این دایره وارد کرد. موسیقی عامیانه را از این

پس دیگر نمی‌توان ، تنها بر اساس معیارهای زیبایی شناسی ارزیابی کرد . زیرا
که خود يك راه رسم اجتماعی است که در جامعه موسیقی جلوه‌گری دارد .
اگر با چنین بینشی بمطالعه موسیقی عامیانه برخیزیم، دنیاهاى زیبائی از
هلاقه و اندیشه و احساس آدمیان بر ما گشوده خواهد شد.

ترجمه و نگارش اردشیر لطفعلیان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی